

Lungsoten, alltså tuberculosen, tog många offer ända in på 1900-talet, då vaccinering infördes.

Hösten 1857 blev mycket sorglig i socknen. Mellan den 18/9–1/10 dog nämligen 9 barn i rödsot. Det är samma som dysenteri.

När folk blev sjuka förr i tiden var det sällan att läkare konsulterades. Däremot utnyttjades kloka gummor och liknande. Följande berättelse är ett sammandrag av en tidningsartikel som August Kjellén i Lilla Höjden, Källby skrev på 50-talet. Kjellén var själv född i Källby.

En familj som 1876–80 bodde i Skeby by, hade en dotter som "var behäftad med en stygg och svårartad sjukdom". Alla traktens kloka gubbar och gummor hade rådfrågats. De hade kommit med alla möjliga mediciner och kurer för dåde utvärtas och invärtas bruk, men inget hade hjälpt. Men då anlätades en "klok" man från Säva-re. Han kände till en makalös underkur som var ett osvikligt medel mot just denna typ av barnsjukdomar. Man provade då denna kur som ett sista medel att bota den nu starkt sjuka flickan.

Kjelléns syster bodde granne till flickans föräldrar i Skeby. Denna syster visade vägen till Lilla Höjdens löv-äng. Där fann man en lämpligt stor ekplanta, som hade en lång, kvistfri och mjuk stam. Denna klövs försiktigt itu och de två halvorna fördes isär så att en öppning bildades. Genom denna fördes den sjuka flickan. Därmed var den "makalösa underkuren" utförd. Därefter "förband" man med stor omsorg det stora såret i plantan. Det var viktigt att vatten och luft ej kom in i eken på detta ställe. Underkurens lyckliga utgång berodde på om såret läktes i trädet eller ej. Blev trädet helt så ledde det till att flickan återvann sin hälsa. Läktes däremot inte såret i eken då fick man anse flickans sjukdom obotlig.

Men ekens sår läkte och flickan blev frisk igen. Hon växte upp till en grann jänta, bildade familj i Skeby och levde ända till hon blev 80 år. Hur gick det då med trädet? Jo A. Kjellén följde med stort intresse ekens utveckling under mer än 60 år. Trädet, som hade två långa årr i barken, blev åtskilligt hämmat i sin utveckling. Eken, vars virke blev dåligt, avverkades på 40-talet.

Kap. 8 VIDSKEPELSE OCH SKROCK

Vidskepelse på 1600-talet i trakten

av Helfrid Jansson och Bertil Andersson

Följande beskrivningar är hämtade ur en dombok. Vid *tinget* i Husaby 1634 redogjordes för följande:

Torbjörn Salpetersjudare bodde i Truve med sin hustru, Elin Jonsdotter. Hon var dotter till Jon Arvidsson i Källängen. Torbjörn och Elin hade på skärtorsdagen 1633 varit på nattvardsgång i Broby kyrka. Hon kom hem därifrån och blev sjuk på kvällen. Hon stod vid fönstret och en "väderpust" kom över henne. Hon blev snabbt väldigt dålig och fick bäras i säng. Hon fick ligga till sängs i 24 veckor. Under den tiden kunde hon inte "röra händerna till munnen" (antagligen hjärnblödning).

T. Salpetersjudare berättade vid *tinget* året efter att skulden till att hustrun blev sjuk berodde på magi. I Broby bodde en kvinna som hette Marit. Hon tog kontakt med Erik Eriksson i Vestsäter, som troligen ligger på Kinnekulle. Han var enligt domboken en känd "trollkarl". Med hjälp av Eriksson så gjorde Marit i ordning en brynostskiva. Denna åt Elin av, och därav blev hon sjuk enligt domboken.

Jon Arvidsson blev väldigt ledsen av att dottern var sjuk. Av "trollkarlen" fick han rådet att läsa en speciell ramsa. Se nästa stycke! Då skulle Elin bli frisk, lovade Eriksson. Han fick då två alnar kläde av Jon.

Eriksson skrev på bröd ramsan:

"Jag skriver den sjuka (sjukdomen), Elin Jonsdotter haver, henne och bryter, jag binder dig emellan himmel och jord, stjärnor och planeter, jag binder dig över axlar, armar och händer och alla ledamöter, vid Gud Fader, Son och den Heliga Andä". Han sade till om att den sjuka skulle äta av detta bröd morgon och afton, om söndagsmorgon innan solen gick upp, och om torsdags afton sedan solen gått ned.

Men Jon märkte att dottern inte blev frisk i alla fall. Då begav han sig iväg för att få tag på magikern igen. På vägen till Eriksson träffade han prästen Erasmus i Husaby. Jon berättade om sin dotters egendomliga sjukdom. (Möjligen var det prästen som anmälde det hela till *tinget*).

Vid rättegången erkände Erik Eriksson det mesta som lades honom till last. Han omtalade att han hade en stor * (Mjölkeharar = Harar som tjuvmjölade korna på gården. Det ansågs farligt för korna, som sedan blev alldeles "förgjorda").

familj och menade att det "magiska" gav en viktig inkomst. Bland Erikssons färdigheter nämndes "utvisa stulet gods" "bota krankheter" (sjukdomar) och "läsa planeter" (astrologi).

Slutet blev att han dömdes till "häktelse". Men Marit fick tydligen inget straff, trots att misstankarna var stora mot henne. Anledningen till att Eriksson dömdes var hans trollkonster och att han lurat till sig kläde av Jon.

I domboken för härads~~tinget~~ den 30/4 1638 redogjordes för följande vidskepelse.

Hustru Marit i Brogården i Källby hade berättat för sin kyrkoherde, "vällärde herr Jon i Källby" om tre kvinnor i trakten, som hade visat övernaturlig förmåga.

De tre kvinnorna var:

- Sigrid ("gårdkvinna" på Brogården)
- Ingeborg Gjötesa vid Rämme kvarnar (ungefär Sjökvärn i Källby)
- Elin Ambjörns i Skeby

Marit berättade vad hon hade sett utanför Sigrids fähus en dag under påsken 1637. Då såg hon "som harar med långa, smala öron och svarta ögon och smala fötter med klövar på, stack ut huvudena och fötterna. Men hur många de voro, visste hon inte eller kunde märka". Marit gick förfärad hem till sitt hus. Hon förstod att hon hade sett några mjölkeharar.*

En stund senare kom Sigrid på besök till Marit. Hon berättade om sin upplevelse. Det visade sig att Sigrid hade sett "små grå möss vid min fähusdörr under dymmelveckan" (= påskveckan). "Marit frågade, i anklagande ton, varför Sigrid så ofta fick besök av Ingeborg Gjötesa.

Vid rättegången berättade Sigrid om hur hon hade lärts upp av Ingeborg. Sigrid hade bl.a. fått lära sig tre "läxor" (ramsor), som kunde användas vid lämpliga tillfällen. Den första läxan skulle läsas upp hos korna. Hon skulle då taga alla spenarna i handen och säga "Jag håller om alla hennes bulla, alla fulla med mat, två tredjedelar med smör och en tredjedel med mjölk innan Gud Faderns och Sons och den Helge Andes". Den andra läxan handlade om boskapens drivande på vall. Den tredje läxan gällde för svin.

Därefter framkallades den åttioåriga Ingeborg Gjötesa. Hon blev tillfrågad varför hon "förförde folk att missbruka Guds namn till flärd och signeri". Hon sade att hon var fattig och gått omkring på tiggeri. Hon tjänade bättre genom sin "magiska förmåga". Redan under sin ungdom hade hon lärt sig "svartkonst" av en finska, som var "mjölkedeja" på Läckö.

Ingeborg förnekade att hon kände Elin i Skeby. Hon hade sett henne i kyrkan, men aldrig talat med henne.

Den 6/9 1638 fortsatte tingsförhandlingarna men nu i Kållands Åsaka. Där förklaras att Ingeborg och Sigrid "hava missvördeligen brukat Guds namn till löfjeri och oloflige medel till sina kreatur att beskä(r)ma för trollpackor och andra sina medconsorter osv". Längre fram står följande i domboken ".....derföre dömdes de båda efter Guds lag, Levit, Cap. 24 till döden, dock i all underdånighet samma sak uppskuten till den högloflige Konungslige Hofrättens nådige och gunstige förklaring".

Vidare berättades om Elin i Skeby. Vittne var en piga som hette Karin. Karin hade sett Elin stå med handen full av smör och röra i en dynga (troligen tråg). Bredvid Elin stod en svart karl. När Karin hade sett dessa två personer, miste hon strax alla sina krafter så att hon måste köras hem på en kärra. Där hemma gav Elin Karin en bit ost. Det gjorde att Karin inte längre kunde prata. (Men antagligen blev Karin snart frisk igen.)

Den 16 september blev Elin frikänd. Man tyckte tydligt att bevisningen var för dålig. Saken hänsköts till "Gud allsmäktigt som alltings rannsakarare är".

Utdrag ur "Vestergötlands fornminnes

förenings tidskrift" 1938

meddelade af studeranden A. Hedeén och lantbrukare A. Jacobsson Bäckgården i Skeby; redigerade af C.J. Ljungström. Nedtecknat på 1860-talet.

- Sopar man emot en ogift person, blir han icke gift under det året.
- Brudfolk bör alltid ha penningar i skorna under vigseln, så skola de aldrig komma i brist på pengar.
- Regnar det i kronan på bruden, är det tecken att hon skall få stor rikedom.
- Får en havande kvinna se en orm, som krälar henne till mötes, bliver hennes förlossning svår.

- Giver man ut något på måndagsmorgonen, så får man utgifter hela veckan.
- Sover man med en fyrväppling under huvudgården, går det i fullbordan, som man då drömmer.
- Påskdagen bör man icke trampa på golvet med bara foten, ty då får man halshuggna tår om sommaren (tårna spricka i leden på undersidan).
- Låter man ugnsrakan eller ugnsovan ligga ute öfver påsknatten, begagnas de af påskkäringarna. Den person som först vidrör den blir svårt sjuk.
- Hicka botas därigenom att man dricker tre gånger efter varandra och för var gång ser under botten på dryckeskärlet.
- Den första blomman, som man får se om våren, bör man äta upp, så får man ingen värk.
- Slocknar ljus i kyrkan under juottan, så slocknar också prästens liv under året.
- När en ko blivit betäckt, skall tåget varmed hon blivit ledd, kvarsitta ett dygn annars är betäckningen förgäves.
- Då en ko blivit köpt, skall man giva henne, strax vid hemkomsten, äta ur en stekpanna, helst med något salt uti, på det hon bättre må befinna sig på sitt nya ställe. Detta bör ske under det hon har åtminstone huvudet inom boningshusets tröskel.
- Om en fölunge får under sitt första år det första ägget, som en höna värpt, får han aldrig kvarka.
- Forslas ett djur, gris, kattunge eller dylikt, i en säck bör denna icke tillknytas, ty då växer icke djuret.
- Då man köpt en gris, skall den tagas i boningsstugan och givas sin första mat ur den stekpanna, vari husfolkets mat lagas, så trives den bättre, växer fortare och blir aldrig sjuk.
- Vattnas kreatur i främmande ho, bör man förs spotta i vattnet, ty det kan vara förgjort, men förgöringen upphör genom spottningen.
- Ofta blir en smörkärna förtrollad, att man icke får smör; om man då skjuter i kärnan upphör förtrollningen.
- Bortskänker man smör, bör ett kors ritas i detsamma; annars kan smörlyckan trollas bort.
- Är det stort "bohle" (tomrum) i de kokande påskäggen, bliver det ock stort tomrum i ladan, då grödan inbärgats.
- Om gamla sopkvastar uppbrännas, bliver det storm; liksom om någon med en käpp slår i marken.

Kap 9 BYALAGET

Av Ivar Jansson och Bertil Andersson

För att reglera samarbetet i de gamla byarna, hade redan tidigt utvecklats tre med varandra närstående institutioner byalaget, byarätten och byastämman. Hur såg då denna by ut?

Byalaget eller grannlaget utgjordes av den samfällighet som de olika jordägarna i byn bildade. Byarätten var byns domstol, och bestod av en av byalaget på byastämman vald åldersman eller byfogde, samt två bisittare.

Byastämman slutligen, var byalagets sammankomst under åldermannens ordförandeskap. Byarättens juridiska instrument och byalagets lagbok var byordningen.

Den utgjordes i äldre tid av muntligt bevarade rättsregler, men efter 1741 oftast av en genom statens försorg tryckt normal-byordning, med lokalt tillskrivna ändringar och tillägg.

Byalagets största svaghet var dess ägosplittring, som medförde ett nödtvunget och ytterligt opraktiskt samband av jordarealen. Bönderna var mycket traditionsbundna, och allt handlande och tänkande skedde efter fäderneärvda regler. Alla nymodigheter och förändringar röntes ett, i de flesta fall, mycket hårt motstånd.

Några dagar före vårbruk och skördetid skulle ålder-